

УДК 336.76: 338.43

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЦІНОУТВОРЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ТОВАРНИХ БІРЖАХ. РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Чубань В.С.

Черкаський державний технологічний університет

There is the conducted analysis of the price of agricultural product in the article, which folded on the commodity exchanges of the Cherkassy region. Directions of increase efficiency of the use of exchange market of agricultural product and food in a region are developed and grounded in theory on the basis of complex research of modern exchange market condition.

В статтє проведено анализ цен сельскохозйственной продукции, сложившихся на товарных биржах Черкасского региона. На основании комплексного исследования современного состояния биржевого рынка разработаны и теоретически обоснованы направления повышения эффективности использования биржевого рынка сельскохозйственной продукции и продовольствия в регионе.

Вступ. На світовому рівні біржі відіграють найважливішу роль, визначаючи базові напрямки розвитку руху інвестицій у міжгалузевому і міжрегіональних розрізах. Істотні зрушення в сучасній світовій економіці, які виникають за рахунок глобалізації та інформатизації, привели до ряду принципових змін у розвитку біржових систем.

Аналіз досліджень та публікацій. Плідним внеском у дослідження тематики з ціноутворення на продукцію сільського господарства є наукові праці відомих в Україні і за її межами вітчизняних учених: П. Саблука, В. Ситника, В. Терещенка, М. Маліка, О. Кірієнко, О. Крисального, М. Коденської, А. Жаринова, О. Шпичака, В. Яценка та ін.

Постановка завдання. Для того, щоб мати найбільш повне уявлення про ситуацію, що склалася в біржовій торгівлі продукцією сільського господарства нашої країни, вважаємо доцільним дати характеристику діяльності бірж в окремому регіоні, а саме Черкащини. Цей вибір пояснюється тим, що Черкащина – аграрний регіон, який славиться родючістю своїх земель, високим збором урожайності сільськогосподарських культур, крім того, цей регіон – не територія столиці країни, що є дуже важливим чинником, оскільки більша частина угод на товарних біржах укладається на київських та дніпропетровських товарних біржах. Метою статті є визначення місця товарних бірж Черкаської області у загальному списку товарних бірж країни та з'ясування причин малих обсягів продажу сільськогосподарської продукції через товарні біржі області, яка посідає одне з перших місць агропромислового комплексу України.

Викладення матеріалу та результати. Дані табл. 1 є підтвердженням того, що даний регіон виділяється високою врожайністю на рівні з середньою врожайністю країни, так, врожайність зернових та зернобобових культур (у вазі після доробки) становить в середньому 29,16 ц з 1 га площі збирання, що майже на 27 % вище середнього показника в цілому по Україні.

Таблиця 1

**Урожайність зернових та зернобобових культур (у фазі після доробки),
1 ц з 1 га площі збирання по Україні та регіонах***

Рік	В цілому по Україні	Області					%, Черкаської до середньої по Україні	%, Чернігівської до середньої по Україні
		Черкаська	Чернігівська	Херсонська	Донецька	Львівська		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1995	24,3	29,8	18,4	24,6	23,3	28,5	122,6 %	75,7 %
1996	19,6	26,5	15,9	15,7	20,8	20,8	135,2 %	81,1 %
1997	24,5	29,5	17,6	27,4	23,4	22,8	120,4 %	71,8 %
1998	20,8	26,8	14,6	21,2	20,1	19,8	128,8 %	70,2 %
1999	19,7	20,5	14,5	20,6	18,9	19,1	104,0 %	73,6 %
2000	19,4	27,2	16	17,2	18,5	20,1	140,2 %	82,5 %
2001	27,1	32,9	19,1	26,5	30	21,8	121,4 %	70,4 %

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2002	27,3	32,5	22,9	21,8	27,3	25,5	119,0 %	83,8 %
2003	18,2	23,6	22,3	8,9	13,2	23,4	129,6 %	122,5 %
2004	28,3	34,9	30,2	26,3	25,9	26,4	123,3 %	106,7 %
2005	26	33,8	25,8	22,1	24,7	23,4	130,0 %	99,2 %
2006	24,1	32,4	23,3	23,8	21,5	23,5	134,4 %	96,6 %
2007	21,8	28,7	28,9	16	17,1	25,5	131,6 %	132,5 %

*Джерело: www.ukrstat.gov.ua.

Всього на території Черкаської області на 1 квітня 2008 року зареєстровано 17 бірж, із них діючих 11. Товарна біржа агропромислового комплексу центральних областей України є однією з найпотужніших бірж регіону, крім того зазначимо, що ця біржа є єдиною на території області, яка укладає угоди на продаж зернових культур.

Товарна біржа агропромислового комплексу центральних областей України (ТБ АПК ЦО України) була заснована 8 травня 1996 року. Вона спеціалізується на торгівлі сільськогосподарською продукцією, в першу чергу зерновими, остільки розташована в регіоні їх виробництва. Питома вага контрактів на сільськогосподарську продукцію становить більше 95 % їх загальної вартості [4].

Як свідчать дані табл. 2, кількість членів біржі протягом 5 років майже не змінюється і коливається від 64 до 66, лише в 2006 році вона зменшилась до 52, що на 14 одиниць менше, ніж у 2007 році. Зазначимо, що збільшення кількості членів бірж у 2007 році відбулося за рахунок збільшення брокерських місць до 21. Статутний капітал у більшості сформовано за рахунок коштів недержавних підприємств, з 2003 по 2005 роки відсоток від суми статутного капіталу, утвореного підприємствами державної форми власності, становить 13,45 %. Найбільша кількість проведених торгів на товарних біржах Черкаської області була в 2005 році і становила 734 одиниці, що майже на 1,9 разу більше середньої кількості проведених торгів за рік по періоду, який аналізується, але за даними табл. 2 кількість проведених торгів не є показником для збільшення суми доходу по відсотках від угод.

Таблиця 2

**Зведені показники діяльності товарних бірж Черкаської області
(за період 2003-2007 роки)***

Показники	Одиниця виміру	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік
1	2	3	4	5	6	7
Статутний капітал на кінець звітного періоду	грн	226427,0	223187,0	254360,0	281260,0	369760,0
у тому числі:						
– державні підприємства	грн	30000,0	30000,0	30000,0	-	-
– недержавні підприємства	грн	196427,0	193187,0	224360,0	281260,0	369760
– зі змішаною формою власності	грн	-	-	-	-	-
– іноземні	грн	-	-	-	-	-
Кількість членів біржі на кінець звітного періоду – всього	одиниць	64	65	65	52	66
у тому числі:						
– засновники	одиниць	41	42	42	37	44
– особи, що придбали брокерське місце	одиниць	6	7	4	4	21
– резиденти України	одиниць	-	-	-	-	-
– нерезиденти України	одиниць	-	-	-	-	-
Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу біржі	осіб	37	36	35	33	33
Крім того, сумісники та працюючі за договорами цивільно-правового характеру	осіб	10	7	6	-	2

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Фонд оплати праці працівників, врахованих по рядках	грн	128542,0	181442,0	201258,4	204139,6	233414,6
Кількість брокерських контор (фірм), незалежних брокерів—всього	одиниць	35	36	33	29	37
Облікова чисельність брокерів, зареєстрованих на біржі та працюючих членів біржі на кінець звітної періоду	осіб	-	15	12	3	3
Сума доходу по відсотках від угод	грн	322765,0	766140,0	469077,0	393543,0	558969,7
Сума, що одержана від продажу брокерських місць	грн	4276,0	8100,0	-	-	2923,0
Середній відсоток біржового збору	відсоток	0,2	0,4	0,4	0,3	0,3
Відрахування в бюджет, фактично з початку року	грн	99214,9	244258,0	103104,0	57821,5	127035,6
Валютні кошти біржі на кінець звітної періоду	грн	-	-	-	-	-
Вартість основних засобів на кінець звітної періоду	грн	150876,0	94409,0	159851,9	188527,9	219371,1
Кількість товарних секцій	одиниць	-	129	102	48	70
Кількість проведених торгів	одиниць	216	179	734	453	353

*Джерело: Головне управління статистики у Черкаській області.

З рис. 1 чітко прослідковуємо, що в 2004 році кількість проведених торгів є найменшою і становить 179 одиниць, що в 4,1 разу менше, ніж у 2005 році, але сума доходу по відсотках від угод становить 766 140,0 грн, що в 1,63 разу є більшою, ніж у 2005 році.

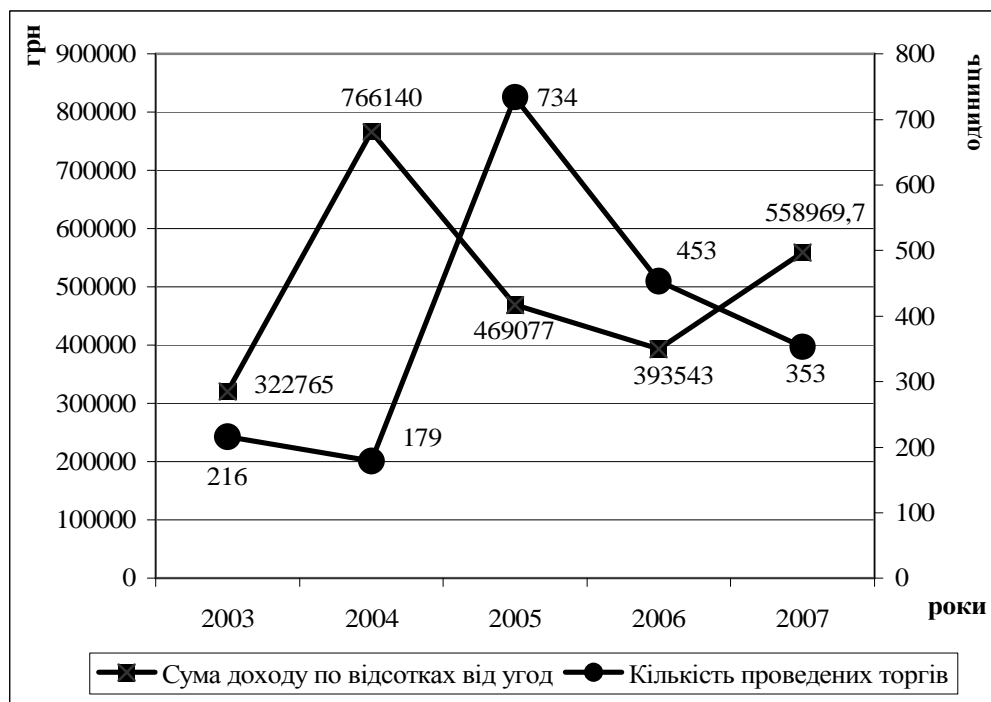

Рис. 1. Сума доходу по відсотках від угод та кількість проведених торгів на товарних біржах Черкаського регіону

Прослідкуємо на прикладі Черкаської області обсяги та канали реалізації продукції сільського господарства, а саме реалізації зернових культур (табл. 3).

Зазначимо, що Черкащина є одним із лідерів збору зернових культур України, але незважаючи на це, обсяги реалізації сільськогосподарської продукції, зокрема зернових культур, через товарні біржі незначні.

Аналіз даних табл. 3 вказує на те, що обсяг реалізованих зернових культур постійно змінюється, так, найменше значення загального обсягу реалізованих зернових культур за період з 1990 – 2007 роки

зафіксовано у 2003 році – 628 358 т. Така ситуація зумовлена передусім тим, що в 2003 році по всій території України був високий рівень неврожаю зернових культур. Але вже з 2004 року відбувається зростання обсягу, і в 2005 році Черкащина реалізує найбільший обсяг зернових за період з 1990 по 2007 роки, а саме 1 372 488 т. Також за даними табл. 3 прослідковується тенденція збільшення реалізації сільськогосподарської продукції по інших каналах збуту, і, за даними Головного управління статистики у Черкаській області, така ситуація не лише по зернових культурах, а й по інших позиціях сільськогосподарської продукції.

Таблиця 3

**Обсяги та канали реалізації зернових культур підприємствами
Черкаської області, т***

Рік	Реалізовано всього	У тому числі					
		переробним підприємствам та організаціям споживчої кооперації	на ринку	населенню через систему громадського харчування та в рахунок оплати праці	видано пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	по інших каналах	
						інші канали	через товарні біржі
1990	875384	728833	32468	113677	-	406	-
1991	696667	490882	45411	160066	-	308	-
1992	850637	488345	44494	311686	-	6112	-
1993	1131681	773966	69256	278507	-	9952	-
1994	843804	590044	57834	175648	-	20278	-
1995	663636	224326	113790	241070	-	84450	-
1996	725579	243557	147311	183689	-	151022	-
1997	708335	116305	145357	188388	-	258285	-
1998	785595	92703	194730	240735	-	257427	-
1999	659294	53669	181887	215052	-	208686	-
2000	767063	19295	322303	159224	84535	181706	-
2001	946667	21922	72992	151401	108503	591849	-
2002	1058703	25666	82115	101580	131732	717610	-
2003	628358	28915	46478	37696	70715	444554	205
2004	1030795	72918	50954	47596	123275	736052	203
2005	1372488	94442	55976	32667	127884	1061519	754
2006	1236055	88269	34978	21467	119642	971699	428
2007	824911	41715	24212	10332	98972	649680	194

*Джерело: Головне управління статистики у Черкаській області.

Для більш наочного відображення інформацію про структуру зернових культур підприємствами Черкаської області в 2007 році подано на рис. 2.

Оскільки обсяг укладених угод на агропромислових біржах зменшився, можна зробити висновок, що між сільськогосподарськими товаровиробниками складається нездорова конкуренція, хто швидше і більше продасть за неформальними каналами збуту продукції з тіньовими схемами розрахунку, а не через товарні біржі. Більшість сільськогосподарських виробників не мають прямого доступу до ринків товарних деривативів. Причиною цього є недостатність інформації, відсутність застави, незначні обсяги продукції та обмежені можливості.

Більшість закордонних та вітчизняних учених виділяють ряд переваг здійснення операцій з купівлі-продажу товарів через товарну біржу[1-7]:

- товар отримується безпосередньо у виробників;
- є великий вибір різних виробників одного і того ж товару;
- завжди можна вибрати зручний регіон постачання товару;
- можливий висновок операцій на постачання товару в будь-яких необхідних обсягах, починаючи з певного мінімального лота для кожного виду товару;
- у разі гострої необхідності, на товарній біржі можливий висновок операцій на постачання товарів, у сезон дефіциту їх пропозиції на ринку;
- біржові товари є повністю сертифікованими і відповідають всім заявленим вимогам заводів-виробників;

- зведення ризиків здійснення операцій до мінімуму за рахунок того, що товарна біржа є гарантом виконання зобов'язань контрагентів;
- прозорість здійснюваних операцій;
- наявність ціноутворення з боку товарної біржі, у формі фіксації меж коливань цін на сесію з метою виключення неконтрольованої зміни цін на товари;
- операції проходять за справедливою біржовою ціною;
- завжди є шанс зробити операцію за набагато вигіднішою ціною, в порівнянні з ціною, виставленою в заявці;
- біржова торгівля доступна для всіх охочих за наявності посередника в особі брокерської компанії [6].

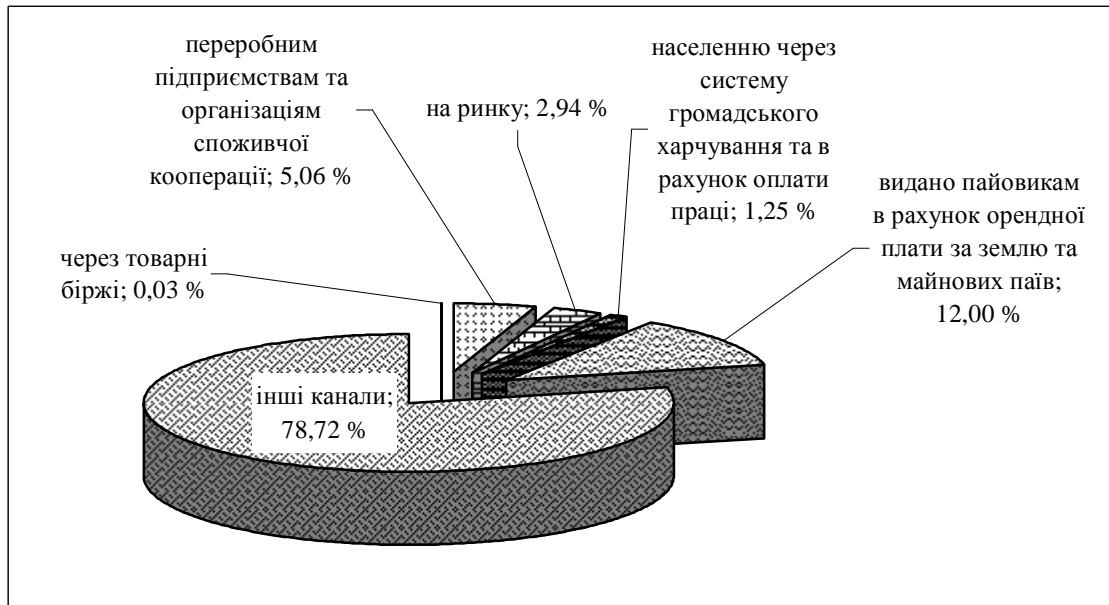

Рис. 2. Структура реалізації зернових культур підприємствами Черкаської області в 2007 році, %

Біржовий товарний ринок в Україні існує досить тривалий період часу, але він так і не став вагомою частиною ринкової системи країни, зокрема повноцінною складовою системи збуту сільськогосподарської продукції. Ситуація протягом 17 років у біржовій діяльності постійно змінювалась і не завжди в правильному напрямку, причини цього потрібно шукати в намаганнях уряду форсувати жорстку фінансову та аграрну політику, а не докорінно змінювати макроекономічну ситуацію економіки країни. Зміни на товарному ринку України відбуваються не за рахунок ринкових коливань, а за рахунок адміністративного втручання, що не є типовим для світових товарних бірж. Зважаючи на ситуацію, що склалася, можна зробити висновки, що всі суб'єкти товарних відносин в особі державних установ, фізичних та юридичних осіб виявились не зацікавленими в розвитку та укріпленні біржової торгівлі. Економічні суб'єкти не лише біржової торгівлі, але й всієї країни, які протягом чотирьох років працюють у країні з гіпернестабільною політичною ситуацією, не можуть перелаштувати структуру своєї діяльності на лад однієї чи іншої політичної вимоги за дуже короткий термін часу. Сумнівним також видається успіх у біржовій сфері в умовах неефективного сільського господарства, постійної зміни цін на паливо та ін. Все це є першопричинами, а не наслідком економічної дестабілізації.

Аналіз вітчизняного продовольчого ринку показує, що виробництво сільгосппродукції відрізняється від зарубіжного високою нестабільністю, що призводить до різкого коливання цін на дану продукцію. Як результат – товаровиробник не в змозі оцінити ситуацію на продовольчому ринку та ціну майбутнього урожаю і його реалізації.

Тобто на підставі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що стан розвитку біржових структур на товарному ринку в Україні не можна розглядати як задовільний.

Проте, ми вважаємо, не всі товарні біржі України не працюють унаслідок їх відсталості або нерозвиненості. Більшість бірж, які діють у столиці, і деякі регіональні мають досить добру інфраструктуру та перспективи розвитку. Проблеми, на нашу думку, виникають за рахунок того, що попит на біржові котирування вітчизняних товарних бірж не створений. Виробники і споживачі самі на біржу не прийдуть. Їм немає справи до економічних показників держави. Вони розуміють, що наявність відкритої інформації про справедливую ринкову (біржовою) ціну на товар неминуче приводить до точного визначення бази для відрахування податків, що робить неефективними різні стратегії по маніпулюванню відпускними і закупівельними цінами.

Загальновідомо, що українські виробники сільськогосподарської продукції в більшості випадків сприймають товарну біржу як додатковий посередник у системі збуту аграрної продукції. Навіть держава на біржах практично не торгує, що, у свою чергу, призводить до того, що сформована на біржових торгах ціна на сільгосппродукцію може бути піддана випадковим коливанням [7]. Тому, на думку С.В. Майстро, з яким ми погоджуємося, держава, насамперед, повинна сама стати активним гравцем на біржовому аграрному ринку шляхом:

- закупівлі сільгосппродукції для державних потреб та її реалізації з державних ресурсів і державного резерву тільки через біржу;
- закупівлі й продажу сільгосппродукції в (або з) регіональний резерв й поставки з нього матеріально-технічних ресурсів тільки через біржі;
- продажу через біржовий ринок сільськогосподарської продукції й продовольства, що надходять у рахунок погашення податкової заборгованості [7].

Пропонуємо для більш ефективного регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції в цілому закупувати сільськогосподарську продукцію і продовольство для державних потреб та їх реалізацію з державних ресурсів тільки через біржовий товарний ринок і створення електронної системи торгів по закупівлі і продажу сільськогосподарської продукції для державних потреб в регіоні (рис. 3), а також здійснення всіх експортних контрактів через товарні біржі. Постановою Кабінету Міністрів України № 1288 від 17.08.1998 р. визначено механізм розрахунків під час закупівлі сільськогосподарської продукції і продовольства для державних потреб та їх реалізації з державних ресурсів через біржовий товарний, але, на нашу думку, він діє неефективно.

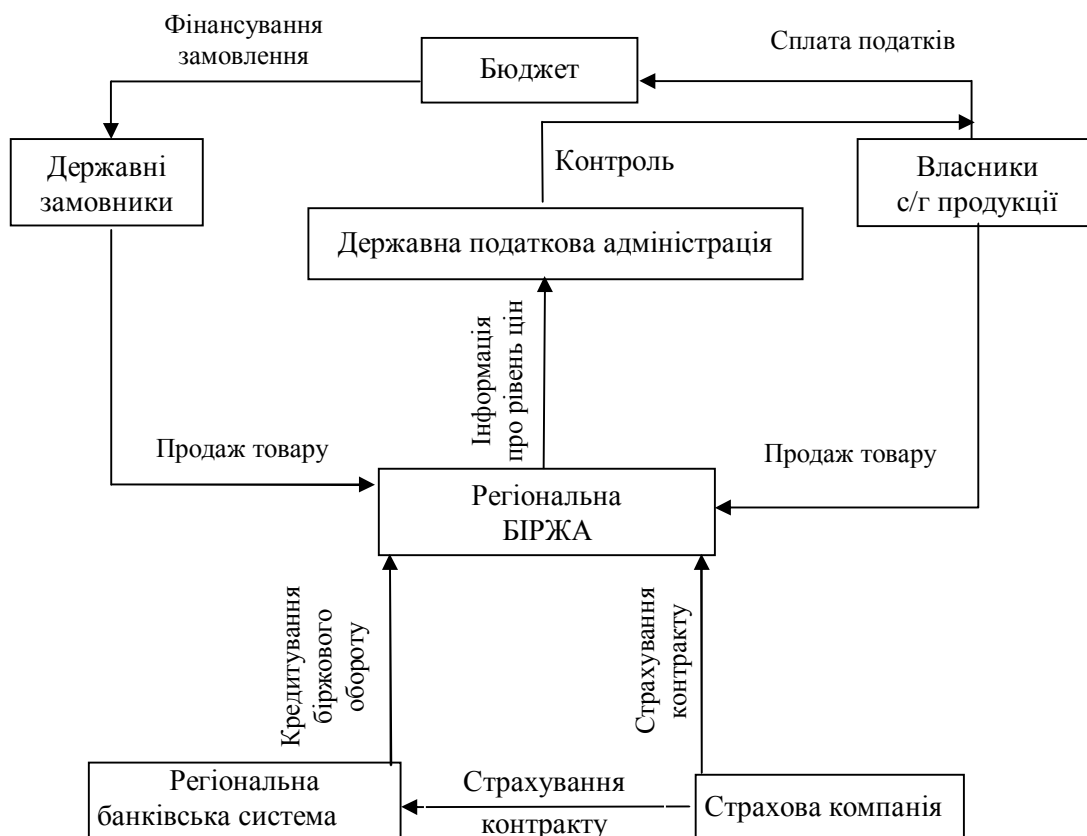

Рис. 3. Схема закупівлі сільськогосподарської продукції і продовольства для державних потреб та їх реалізації з державних ресурсів через регіональний біржовий товарний ринок

У світовій практиці банк укладає з власником сільськогосподарської продукції договір постачання майбутнього урожаю. Але, ми вважаємо, продаж такого товару на вітчизняній товарній біржі можливий за умови, якщо всі учасники торгів будуть впевнені в тому, що контракт буде укладено і всі його пункти виконано. Для більшої впевненості потрібно в дану систему залучити страхові компанії, які будуть страхувати контракт, що, у свою чергу, мінімізує ризик по непостачанню контракту і визначить величину страхових виплат.

Ми погоджуємось з пропозицією Нуралієва С.У. щодо організації продажу майбутнього врожаю таким чином: договір на продаж контракту банк укладає з брокером. Останній представляє у розрахункову палату державної біржі контракт на постачання товару і страховий поліс. На підставі цих документів розрахункова палата виписує брокерові стандартні контракти майбутнього постачання товарів

(стандартизовані за обсягом, сортом і термінами постачання). Брокер продає на торговому майданчику контракти майбутніх поставок товару і передає отримані гроші продавцеві-банку. Виробник у цьому випадку отримує реальні гроші за зобов'язання поставити товар майбутнього урожаю вже сьогодні, а отже, можливість самостійно розплатитися за всі етапи його виробництва.

При цьому обсяг постачання визначається страховиком (через механізм страхових внесків). Страховик може застрахувати не весь контракт, а лише частину його, виходячи з реальних показників конкретного господарства. Банк виділяє кредит з власних засобів (а не за рахунок державного фінансування, як це фактично відбувається). При цьому банк не заморожує свої активи, оскільки продає контракти на біржі і отримує відшкодування своїх засобів. Ставка ж такого кредитування може регулюватися як державою, так і ринковими механізмами. Фактично у банку різко зменшується ризик такого кредитування, а значить, ставка, тобто різниця між ціною, запропонованою банком, і ціною контракту на біржі повинна бути нижче. Зникає саме поняття пільгового кредитування, оскільки господарство отримує не кредит, а готівкові кошти за майбутній урожай. Крім того, воно може безпосередньо укласти контракт із брокером, якщо ціна, запропонована за контракт банком, є нижчою ринкової вартості. Відбувається перетікання засобів з фінансової сфери у сферу реального виробництва. Детальніше це може виглядати таким чином. Покупцем такого контракту на біржі не обов'язково повинен бути кінцевий покупець зерна. Банк або будь-який інший інвестор може використовувати цей контракт як фінансовий інструмент: купити його сьогодні з метою продажу в майбутньому за ринковими цінами. Проте покупець контракту платить реальними грошима, які, зрештою, опиняються у товаровиробника. Таким чином, купуючи фінансовий інструмент, реально забезпечений поставаннями товару, в майбутньому інвестор фактично фінансує сільськогосподарське виробництво. Необхідно зазначити, що у вказаній схемі немає державного фінансування [1, с. 201].

Висновки. Така схема, на нашу думку, може діяти як на регіональному рівні, так і на національному, звичайно, для цього обов'язково повинна діяти єдина централізована система електронних торгів.

Така система збудує, у свою чергу, забезпечить:

- єдність технологічних зв'язків з використанням сучасних інформаційних технологій віртуального простору, недопущення роз'єднаності органів виконавчої влади регіону з питань державних закупівель, що може призвести до втрати економічного контролю і значних додаткових витрат;
- аналіз фінансових і товарних потоків на регіональному і місцевому рівнях;
- можливість проведення аналізу цін на продукцію АПК та рух матеріально-технічних ресурсів;
- здійснення моніторингу, контролю й обліку вільних і недостатніх фінансових і матеріальних ресурсів;
- контроль за відрахуванням податків до бюджету та використанням бюджетних коштів регіонального і місцевих рівнів;
- стимулювання кредитування комерційними банками сільгоспвиробників, які співпрацюють з біржею, під заставу термінових контрактів;
- створення єдиного інформаційного, економічного, фінансового і нормативного простору у сфері закупівель сільськогосподарської продукції для державних потреб;
- інтеграція в міжнародні інформаційні системи закупівель сільськогосподарської продукції і продовольства для державних потреб [5].

Тому оптова реалізація сільськогосподарської продукції через біржу є одним з найбільш ефективних механізмів повернення коштів сільськогосподарським товаровиробникам і забезпечення їх нормального функціонування в умовах недостатності фінансових коштів.

Україна в найближчій короткостроковій і середньостроковій перспективі навряд чи стане учасником міждержавних об'єднань типу Європейського Союзу. Самостійне переміщення нашої країни у світовому економічному просторі вимагає сформулювати не тільки антикризову економічну політику держави, але і обов'язково побудувати реальну організацію товарного ринку, включаючи його банківські і біржові сегменти, здатну протистояти майбутнім фінансовим кризам у світовому господарстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нуралієв С.У. Продовольчий ринок: проблеми становлення і перспективи розвитку. – Волгоград: Видавництво Волгоградського державного університету, 2003. – 280 с.
2. Пазуха М.Д. Кон'юнктура світових товарних ринків: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
3. Шкварчук Л.О. Ціноутворення. – К.: Кондор, 2006. – 460 с.
4. <http://www.agrobirga.ck.ua/about>
5. <http://ej.kubagro.ru/2004/03/14/>
6. http://www.finans-invest.ru/to_categs/action_desc/id_63/
7. www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-2/doc/2/08.pdf